

دانشگاه پیام نور
دانشکده علوم انسانی

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته جامعه‌شناسی

گروه جامعه‌شناسی

عنوان پایان نامه:

بررسی بازنمایی مسائل اجتماعی ایران در متون نمایشی اکبر رادی

استاد راهنما:

دکتر فرهنگ ارشاد

استاد مشاور:

دکتر محمد جواد زاهدی مازندرانی

نگارش:

محمدحسین پیش‌بین

ماه و سال

۳۰ بهمن ۱۳۹۰

تقدیم به

پدر و مادر؛ و همسر مهربانم

سپاس

این تحقیق به یاری عزیزانی که در اینجا نام برخی از آنها آمده است به پایان نمی‌رسید، لذا جا دارد از آنها تشکر و قدردانی شود:

نخست از استاد گرانقدر، آقای دکتر فرهنگ ارشاد که با راهنمایی‌هایشان مرا در رسیدن به پژوهشی دشوار یاری نمودند و با بردباری فرصتی برایم پیش آوردند تا گوشه‌ای از دانسته‌هایشان را جهت پیش بردن بهتر این پژوهش مورد استفاده قرار دهم.

استاد مشاور، آقای دکتر محمد جواد زاهدی که از هرگونه مساعدت و راهنمایی دریغ ننموده‌اند. و

دوستان عزیزی که در مدت تهیه این طرح همراهی‌شان موجب دلگرمی من بوده است، چه آنان که در اینجا نامشان را آورده‌اند و چه آنان که سهواً نامشان از قلم افتاده:

آیدین جوانی دیزجی؛

علی غریب‌دوست؛

محمد زارعی؛

اعظم فیض‌آبادی؛

مختار مایار؛

حامد نعمتی؛

و

چکیده

درام به عنوان یکی از ابزارهای مهم جامعه‌پذیری در دنیای گذشته و حتی مدرن، با بازنمایی مسائل اجتماعی در قالب ادبیات نمایشی، عملاً نقشی بر سازنده و ادعاساز را بر عهده دارد. همچنین درام به خاطر امکانات ویژه‌اش برای نمایش شرایط مسئله‌آمیز اجتماعی و افراد درگیر در آن، حوزه‌ای مطلوب برای مطالعات مسائل اجتماعی فراهم می‌کند. در این تحقیق، هدف اصلی بررسی بازنمایی مسائلی اجتماعی است که متون نمایشی اکبر رادی به مخاطبان ارائه می‌دهند. پرسش‌های اصلی پژوهش عبارتند از اینکه چه مسائل اجتماعی ایران در نمایشنامه‌های اکبر رادی مطرح گردیده و چگونه بواسطه عناصر و نشانه‌های نمایشی، این مسائل برساخته می‌شوند؟ و از سوی دیگر در پی چیستی و چگونگی رابطه‌ی میان آثار نمایشی و جامعه پیرامون نویسنده می‌باشیم. چارچوب نظری این تحقیق، در رسیدن به دو پاسخ نخست بر اساس رویکردهای نظری و الگوهای تحلیلی برساختگرایی مسائل اجتماعی "دانیلین لوزیک" و بازنمایی برساختی "استوارات هال" می‌باشد و جهت پاسخ به پرسش سوم، نظریه ساختارگرایی تکوینی گلدمن، محور نظری تحقیق بوده است.

تحقیق حاضر ضمن معرفی اندیشه‌های موشکافانه دانیلین لوزیک درباره مسائل اجتماعی و نظریه ساختارگرایی تکوینی گلدمن، می‌کوشد با استفاده از روش تحلیل محتوا، مفاهیم و الگوهای تحلیلی این دو نظریه‌پرداز را در بررسی متون نمایشی به کار بگیرد. یافته‌های پژوهش ضمن تأیید بازنمایی مسائل اجتماعی ایران در متون نمایشی اکبر رادی در قالب الگوهای تحلیل مسائل اجتماعی دانیلین لوزیک، بیانگر ادعاسازی در برساختن مسائل اجتماعی ایران در درام‌های اکبر رادی و وجود رابطه‌ای معنادار میان ساختار معنادار اثر و جهان اجتماعی پیرامون نویسنده است.

در حقیقت نمایش‌نامه‌های رادی با بازنمایی مسائل اجتماعی جامعه و در قالبی نمایشی و نشانه‌شناسانه، در جهت برساخت مسائل اجتماعی گام برمی‌دارند. به نحوی که نویسنده با استفاده از عناصری نمایشی چون شخصیت و توضیحات صحنه‌ای و دیالوگ و کشمکش به برساخت شرایط مسئله‌دار اجتماعی و افراد درگیر در آن می‌پردازد.

واژه‌های کلیدی

بازنمایی، برساختگرایی، مسائل اجتماعی، ادبیات نمایشی، ساختارگرایی تکوینی، کشمکش دراماتیک

فهرست مطالب

I	چکیده
III	پیشگفتار
	فصل اول
۱	۱. کلیات تحقیق
۱	۱-۱. بیان مسئله و ضرورت انجام تحقیق
۱	۱-۱-۱. تاثیر و زندگی اجتماعی
۲	۱-۱-۲. کمبود مطالعات نظری و کاربردی در خصوص....
۲	۲-۱. تعریف مساله و بیان سوال‌های اصلی تحقیق
۳	۳-۱. فرضیه‌ها و پرسش‌های تحقیق
۳	۴-۱. هدف‌های تحقیق
۴	۱-۴-۱. اهداف نظری
۴	۲-۴-۱. اهداف کاربردی تحقیق
۵	۵-۱. روش انجام تحقیق
۵	۱-۵-۱. روش و ابزار گردآوری اطلاعات
۶	۲-۵-۱. جمعیت آماری و تعداد نمونه
۶	۳-۵-۱. نمونه آماری
۶	۴-۵-۱. روش نمونه‌گیری
۶	۶-۱. تجزیه و تحلیل اطلاعات
	فصل دوم
۸	۲. پیشینه تحقیق و مبانی نظری
۸	۱-۲. پیشینه تحقیق
۸	۱-۱-۲. مبانی و روش ساختارگرایی تکوینی
۸	۲-۱-۲. مبانی و روش نشانه‌شناسی و ساختارگرایی تکوینی
۹	۳-۱-۲. مفاهیم و نظریه‌های بازنمایی
۱۰	۴-۱-۲. مبانی و روایت‌شناسی ساختاری
۱۱	۲-۲. نظریه ساختارگرایی تکوینی لوسین گلدمن

۱۸	۳-۲. نظریه‌های بازنمایی در مطالعات فرهنگی
۲۱	۱-۳-۲. رویکرد برساختی بازنمایی از دیدگاه هال
۲۳	۴-۲. نظریه‌های نشانه‌شناسی
۲۴	۱-۴-۲. مروری کلی بر نظریه‌های نشانه‌شناسی
۲۵	۲-۴-۲. نشانه‌شناسی درام مارتین اسلین
۲۹	۵-۲. نظریه‌های روایت‌شناسی ساختاری
۳۱	۶-۲. نظریه‌های مسائل اجتماعی
۳۱	۱-۶-۲. رویکردهای هفتگانه مسائل اجتماعی
۳۳	۲-۶-۲. نظریه برساختگرایی (سازه‌گرایانه) مسائل اجتماعی...
۳۷	۷-۲. مفاهیم
۳۸	۱-۷-۲. مفاهیم مرتبط با نظریه ساختارگرایی تکوینی گلدمن
۳۸	۱-۱-۷-۲. انسان پروبلماتیک
۳۹	۲-۱-۷-۲. ساختار معنادار
۳۹	۳-۱-۷-۲. جهان‌نگری
۴۰	۲-۷-۲. مفاهیم مرتبط با ساختارهای کیفی درام
۴۰	۱-۲-۷-۲. ساختار روایی
۴۰	۲-۲-۷-۲. پیرنگ
۴۱	۳-۲-۷-۲. کشمکش دراماتیک
۴۱	۳-۷-۲. مفاهیم مرتبط با نظریه‌های سازه‌گرایانه مسائل اجتماعی
۴۱	۱-۳-۷-۲. مسئله اجتماعی
۴۲	۲-۳-۷-۲. کار مسائل اجتماعی
۴۲	۳-۳-۷-۲. بازی مسائل اجتماعی
۴۲	۴-۳-۷-۲. ادعا
۴۳	۵-۳-۷-۲. حضار
۴۴	۶-۳-۷-۲. ادعاسازی مسائل اجتماعی
۴۴	۷-۳-۷-۲. سلسله مراتب کسب اعتبار
۴۵	فصل سوم ۳. روش تحقیق

- ۴۵ ۱-۳. روش ساختارگرایی تکوینی
- ۵۲ ۲-۳. روش عملی به کار برده شده در این تحقیق
- ۵۳ ۱-۲-۳. روش ساختارگرایی تکوینی
- ۵۳ ۱-۱-۲-۳. مرحله دریافت
- ۵۴ ۲-۱-۲-۳. مرحله تشریح
- ۵۶ ۲-۲-۳. روش برساختگرایی مسائل اجتماعی

فصل چهارم

- ۵۸ ۴. مطالعات تاریخی - اجتماعی
- ۵۸ ۱-۴. شرایط سیاسی - اجتماعی
- ۵۸ ۱-۱-۴. نگاهی به شرایط سیاسی و اجتماعی دهه سی در ایران
- ۵۸ ۱-۱-۱-۴. اجتماع نامتعادل بعد از جنگ دوم جهانی
- ۵۹ ۲-۱-۱-۴. قیام سی تیرماه ۱۳۳۱ ه.ش
- ۶۰ ۳-۱-۱-۴. کودتای دولتی ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ ه.ش
- ۶۱ ۴-۱-۱-۴. بحران شدید اجتماعی، اقتصادی و سیاسی دهه سی در ایران
- ۶۲ ۲-۱-۴. شرایط سیاسی و اجتماعی دهه چهل در ایران
- ۶۲ ۱-۲-۱-۴. اصلاحات اراضی و انقلاب سفید
- ۶۵ ۲-۲-۱-۴. قیام پانزدهم خرداد ۱۳۴۲ ه.ش
- ۶۵ ۳-۲-۱-۴. پیشرفت اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی دهه چهل در ایران
- ۶۷ ۳-۱-۴. شرایط سیاسی و اجتماعی دهه پنجاه در ایران
- ۶۷ ۱-۳-۱-۴. توسعه روند مدرنیزاسیون و بسط روابط سرمایه‌داری
- ۶۷ ۲-۳-۱-۴. افزایش درآمد نفت
- ۷۰ ۳-۳-۱-۴. اختناق فرهنگی
- ۷۱ ۴-۳-۱-۴. بحران‌های اجتماعی و سیاسی قبل از وقوع انقلاب
- ۷۳ ۲-۴. طبقه متوسط
- ۷۳ ۱-۲-۴. تعریف طبقه متوسط
- ۷۶ ۲-۲-۴. تحولات طبقه متوسط در ایران
- ۸۰ ۳-۲-۴. جهان‌نگری طبقه متوسط جدید
- ۸۴ ۳-۴. گروه روشنفکران

- ۸۴ ۱-۳-۴. تعریف روشنفکری
- ۸۵ ۲-۳-۴. روشنفکران ایران از کودتای سال ۱۳۳۲ تا بهمن ماه سال ۱۳۵۷
- ۸۷ ۳-۳-۴. جهان‌نگری روشنفکران ایرانی از کودتای سال ۱۳۳۲...

فصل پنجم

- ۸۸ ۵. تحلیل آثار نمایشی رادی
- ۸۸ ۱-۵. روزنه آبی
- ۸۸ ۱-۱-۵. خلاصه داستان نمایشنامه
- ۸۹ ۲-۱-۵. شخصیت پروبلماتیک و بُعد پروبلماتیک
- ۹۱ ۳-۱-۵. مسائل اجتماعی مطرح شده
- ۹۱ ۱-۳-۱-۵. مسئله ارتشاء
- ۹۲ ۲-۳-۱-۵. فقر روستاییان مهاجر
- ۹۳ ۳-۳-۱-۵. مسئله بحران هویت و از خود بیگانگی قومی
- ۹۳ ۴-۳-۱-۵. مسئله نابرابری‌های اجتماعی
- ۹۴ ۵-۳-۱-۵. مسئله کشمکش نسلی
- ۱۰۰ ۴-۱-۵. پیرنگ اثر
- ۱۰۱ ۵-۱-۵. ساختار روایی اثر
- ۱۰۱ ۶-۱-۵. جهان‌نگری اثر
- ۱۰۱ ۷-۱-۵. نحوهٔ برساخت مسائل اجتماعی مطرح شده
- ۱۰۱ ۱-۷-۱-۵. جایگاه شخصیت پروبلماتیک...
- ۱۰۲ ۲-۷-۱-۵. ساختن یک چارچوب معتبر
- ۱۰۲ ۳-۷-۱-۵. ساختن یک شرایط بسیار معمول
- ۱۰۳ ۴-۷-۱-۵. ساختن پیامدهای هول‌انگیز
- ۱۰۴ ۵-۷-۱-۵. شخصی کردن شرایط و مردم
- ۱۰۴ ۶-۷-۱-۵. ساده سازی
- ۱۰۴ ۷-۷-۱-۵. طرح ادعا در یک زمان مناسب
- ۱۰۴ ۸-۷-۱-۵. تأکید کمتر به نوع خاصی از اخلاقیات
- ۱۰۵ ۲-۵. مرگ در پاییز
- ۱۰۵ ۱-۲-۵. خلاصه داستان نمایشنامه

- ۱۰۶ ۲-۲-۵. شخصیت پروبلماتیک و بعد پروبلماتیک
- ۱۱۰ ۳-۲-۵. مسائل اجتماعی مطرح شده
- ۱۱۰ ۱-۳-۲-۵. مسئله بیکاری روستائیان
- ۱۱۰ ۲-۳-۲-۵. مسئله مهاجرت روستائیان
- ۱۱۰ ۳-۳-۲-۵. مسئله بحران هویت در روستا
- ۱۱۱ ۴-۳-۲-۵. مسئله بی‌بند و باری عاطفی و زوال ارزش‌های سنتی
- ۱۱۱ ۵-۳-۲-۵. مسئله فقر روستائیان و پیدایش قشر نوظهور دلال
- ۱۱۲ ۴-۲-۵. پیرنگ اثر
- ۱۱۳ ۵-۲-۵. ساختار روایی اثر
- ۱۱۳ ۶-۲-۵. جهان‌نگری اثر
- ۱۱۳ ۷-۲-۵. نحوهٔ بساخت مسائل اجتماعی مطرح شده
- ۱۱۳ ۱-۷-۲-۵. جایگاه شخصیت پروبلماتیک نمایش...
- ۱۱۴ ۲-۷-۲-۵. ساختن یک چارچوب معتبر
- ۱۱۴ ۳-۷-۲-۵. ساختن یک شرایط بسیار معمول
- ۱۱۵ ۴-۷-۲-۵. ساختن پیامدهای هول‌انگیز
- ۱۱۶ ۵-۷-۲-۵. شخصی کردن شرایط و مردم
- ۱۱۶ ۶-۷-۲-۵. ساده سازی
- ۱۱۶ ۷-۷-۲-۵. طرح ادعا در یک زمان مناسب
- ۱۱۷ ۸-۷-۲-۵. تأکید کمتر به نوع خاصی از اخلاقیات
- ۱۱۷ ۳-۵. ارثیهٔ ایرانی
- ۱۱۷ ۱-۳-۵. خلاصهٔ داستان نمایشنامه
- ۱۱۸ ۲-۳-۵. شخصیت پروبلماتیک و بعد پروبلماتیک
- ۱۲۱ ۳-۳-۵. مسائل اجتماعی مطرح شده
- ۱۲۱ ۱-۳-۳-۵. نابسامانی اجتماعی
- ۱۲۴ ۲-۳-۳-۵. مسئله کشمکش نسلی
- ۱۲۵ ۴-۳-۵. پیرنگ متن
- ۱۲۵ ۵-۳-۵. ساختار روایی اثر
- ۱۲۵ ۶-۳-۵. جهان‌نگری اثر

- ۱۲۶ ۷-۳-۵. نحوهٔ برساخت مسائل اجتماعی مطرح شده
- ۱۲۶ ۱-۷-۳-۵. سلسله مراتب کسب اعتبار
- ۱۲۶ ۲-۷-۳-۵. ساختن یک چارچوب معتبر
- ۱۲۷ ۳-۷-۳-۵. ساختن یک شرایط بسیار معمول
- ۱۲۸ ۴-۷-۳-۵. ساختن پیامدهای هول انگیز
- ۱۲۸ ۵-۷-۳-۵. شخصی کردن شرایط و مردم
- ۱۲۹ ۶-۷-۳-۵. ساده سازی
- ۱۲۹ ۷-۷-۳-۵. طرح ادعا در یک زمان مناسب
- ۱۲۹ ۸-۷-۳-۵. تأکید کمتر به نوع خاصی از اخلاقیات
- ۱۳۰ ۴-۵. لبخند باشکوه آقای گیل
- ۱۳۰ ۱-۴-۵. خلاصهٔ داستان نمایشنامه
- ۱۳۱ ۲-۴-۵. شخصیت پروبلماتیک نمایشنامه و بعد پروبلماتیک
- ۱۳۴ ۳-۴-۵. مسائل اجتماعی طرح شده
- ۱۳۴ ۱-۳-۴-۵. نابرابری‌های طبقاتی
- ۱۳۶ ۲-۳-۴-۵. بحران هویت
- ۱۳۸ ۴-۴-۵. پیرنگ اثر
- ۱۳۹ ۵-۴-۵. ساختار روایی اثر
- ۱۳۹ ۶-۴-۵. جهان‌نگری اثر
- ۱۳۹ ۷-۴-۵. نحوهٔ برساخت مسائل اجتماعی مطرح شده
- ۱۳۹ ۱-۷-۴-۵. جایگاه شخصیت پروبلماتیک نمایش...
- ۱۴۰ ۲-۷-۴-۵. ساختن یک چارچوب معتبر
- ۱۴۰ ۳-۷-۴-۵. ساختن یک شرایط بسیار معمول
- ۱۴۱ ۴-۷-۴-۵. ساختن پیامدهای هول انگیز
- ۱۴۱ ۵-۷-۴-۵. شخصی کردن شرایط و مردم
- ۱۴۲ ۷-۷-۴-۵. طرح ادعا در یک زمان مناسب
- ۱۴۲ ۸-۷-۴-۵. تأکید کمتر به نوع خاصی از اخلاقیات
- ۱۴۳ ۵-۵. در مه بخوان
- ۱۴۳ ۱-۵-۵. خلاصهٔ داستان نمایشنامه

- ۱۴۴ ۲-۵-۵. شخصیت پروبلماتیک و بعد پروبلماتیک
- ۱۴۶ ۳-۵-۵. مسائل اجتماعی مطرح شده
- ۱۴۶ ۱-۳-۵-۵. بحران هویت
- ۱۴۸ ۲-۳-۵-۵. فقر و بی‌سوادی روستائیان
- ۱۴۹ ۳-۳-۵-۵. زوال ارزش‌های سنتی و اخلاقی در روستا
- ۱۵۱ ۴-۵-۵. پیرنگ اثر
- ۱۵۱ ۵-۵-۵. ساختار روایی اثر
- ۱۵۱ ۶-۵-۵. جهان‌نگری اثر
- ۱۵۱ ۷-۵-۵. نحوهٔ برساخت مسائل اجتماعی مطرح شده
- ۱۵۲ ۱-۷-۵-۵. ساختن یک چارچوب معتبر
- ۱۵۲ ۲-۷-۵-۵. ساختن یک شرایط بسیار معمول
- ۱۵۳ ۳-۷-۵-۵. ساختن پیامدهای هول‌انگیز
- ۱۵۳ ۴-۷-۵-۵. شخصی کردن شرایط و مردم
- ۱۵۴ ۵-۷-۵-۵. ساده سازی
- ۱۵۴ ۶-۷-۵-۵. طرح ادعا در یک زمان مناسب
- ۱۵۴ ۷-۷-۵-۵. تأکید کمتر به نوع خاصی از اخلاقیات

فصل ششم

- ۱۵۶ ۶. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
- ۱۵۶ ۱-۶. رابطهٔ میان جهان‌نگری آثار و جهان اجتماعی پیرامون آثار
- ۱۵۹ ۲-۶. انواع مسائل مطرح گردیده در متون نمایشی رادی
- ۱۶۱ ۳-۶. نحوهٔ برساخت مسائل اجتماعی بازنمایی شده
- ۱۶۱ ۱-۳-۶. ساختن اخلاقیات جهت برساخت مسائل اجتماعی و...
- ۱۶۲ ۲-۳-۶. استفاده از سلسه مراتب کسب اعتبار در خصوص ادعاسازی...
- ۱۶۳ ۳-۳-۶. طرح ادعا در زمان مناسب
- ۱۶۳ ۴-۳-۶. ساده سازی
- ۱۶۴ ۵-۳-۶. ساختن یک شرایط بسیار معمول
- ۱۶۴ ۶-۳-۶. شخصی کردن شرایط و مردم
- ۱۶۵ ۷-۳-۶. ساختن پیامدهایی هول‌انگیز

۱۶۵	۶-۳-۸. ساختن یک چارچوب معتبر
۱۶۶	۶-۴. محدودیت‌ها
۱۶۶	۶-۵. پیشنهادات
۱۶۸	۷. فهرست منابع

فهرست جداول

۳۴	جدول ۱-۲. نوع بندی اخلاقیات
۳۶	جدول ۲-۲. میزان قدرت افراد و گروه‌ها جهت ادعاسازی مسائل اجتماعی
۳۶	جدول ۳-۲. راهبردهای ادعا سازی‌های موفق
۳۷	جدول ۴-۲. راهکارهای ساختن انواع مسائل و مردم برای عرصه...
۳۷	جدول ۵-۲
۷۰	جدول ۱-۴. جدول قشربندی اجتماعی ایران در دوره سوم (۱۳۴۲-۱۳۵۷)

فهرست اشکال

- شکل ۱-۲. هرم سلسله مراتب کسب اعتبار در طرح مسائل اجتماعی ۳۵
- شکل ۱-۳. مدل تحلیلی تحقیق مبتنی بر ساختارگرایی تکوینی ۵۵
- شکل ۲-۳. مدل تحلیلی تحقیق. مبتنی بر ساختارگرایی تکوینی سطح ۱ ۵۵
- شکل ۳-۳. مدل تحلیلی تحقیق. مبتنی بر ساختارگرایی تکوینی سطح ۲ ۵۶
- شکل ۴-۳. مدل تحلیلی تحقیق. مبتنی بر ساختارگرایی تکوینی سطح ۳ ۵۶
- شکل ۵-۳. مدل تحلیلی تحقیق. مبتنی بر نظریه برساختگرایی مسائل اجتماعی ۵۷

پیشگفتار

در ابتدای امر باید بگویم چرا موضوعی در حوزه میان رشته‌ای را جهت تحقیق برگزیدم و چرا از میان حوزه‌های میان رشته‌ای به بررسی جامعه‌شناسی ادبیات نمایشی پرداخته‌ام؛ دو دلیل عمده شخصی و علمی انگیزه‌ای شد برای شروع این تحقیق:

دلایل شخصی من به سال‌هایی بسیار پیشتر برمی‌گردد « آخرین سال‌های دبیرستان»؛ در این سال‌ها بود که باید راه خود را جهت ورود به دانشگاه انتخاب می‌کردم؛ علیرغم تمامی فشارهایی که از سوی جامعه و خانواده بود هنر را برگزیدم؛ ولی سرنوشت گونه‌ای دیگر رقم خورد و مرا به اینجا کشاند. علاقه من به هنر (به طور کلی) و به تئاتر (به گونه‌ای خاص) از آنجا بود که می‌توانستم فارغ از حساب و کتاب علوم دیگر به کشمکش‌های اجتماعی و درونی‌ام پردازم.

سال‌ها از آن زمان گذشت، کارشناسی را در هنر خواندم، اما نه در تئاتر بلکه در رشته مرمت بناهای تاریخی، در آنجا هم نمی‌توانستم ذهن جستجوگر خود را به گوشه‌ای رها کنم و سؤال‌های پیشین تکرار می‌شد و تکرار؛ بنا به طبیعت رشته تحصیلی‌ام به بناهای به جا مانده از گذشته می‌نگریستم، اما هر ترکی را که می‌دیدم به جای آسیب‌شناسی فنی آن، بیشتر به ترک‌هایی می‌اندیشیدم که بواسطه تجربه‌هایی زیستی، روانی و اجتماعی، در ذهن و روحم به جای مانده بود. به درون خود فرو می‌رفتم و جواب سؤال‌هایم را تمنا می‌کردم، جواب مسائلی که پیرامونم را فراگرفته بود. به جایی رسیدم که دیگر مسئله‌ها به تمامی مرا در خود بلعیده بودند، از این رو نیازی حیاتی داشتم که توجه کمتری به فرم‌های معماری داشته باشم تا بطوری آزادانه‌تر و شفاف به بررسی مسائل پیرامونم پردازم. مرمت در پی آسیب‌شناسی مسائل یک بنا بود و راه حل را در پی بررسی این آسیب‌ها می‌دید اما برای من بنا تنها استعاره‌ای بود از جهان و جامعه پیرامونم. نه استعاره جوابم نبود. می‌خواستم واقعیت را ببینم، لخت و عریان، نه در محاق فرم‌هایی از گذشته.

- کدام معرفت علمی بود که پاسخ سوال‌هایم را می‌توانستم در بستر آن دریابم؟

- فلسفه؟! -

- ولی فلسفه چنان بود که انتزاع را به حدی می‌رساند که در پاسخ دادن به پرسش‌هایم راهی نامناسب می‌نمود.

- جامعه‌شناسی چطور؟! -

.....

از آنجایی که جامعه‌شناسی علمی بود که با چارچوب‌های قاعده‌مندش تفکر مرا به شدت تحدید می‌کرد. تئاتر چون گذشته راهی بود که اندیشه‌ام را آزادانه جولان می‌داد؛ همچنان نمایشنامه می‌خواندم، بیضایی با زبان حماسی و اسطوره‌ای‌اش از سال‌ها پیش مرا به تحیر واداشته بود و چون مریدی مرا به سلوک نشانده بود. یک سال بود که ازدواج کرده بودم و با تشکیل جامعه‌ای ساده، کشمکش‌هایم بُعدی واقع‌گرایانه‌تر پیدا کرده بود. دیگر شگفتی یک زبان و روایتی اسطوره‌ای نمی‌توانست، تمنای روحم را پاسخ دهد. تا از رهگذر چند نمایشنامه با رادی آشنا شدم، مردی که جهان معاصر و مسائل آن را از شکاف صحنه با قلمش به بررسی نگریسته بود.

گذشته از علاقه شخصی، جامعه‌شناسی به بررسی جامعه و گروه‌ها و روابط میان گروه‌ها و افراد می‌پردازد و تأثر از دریچه‌ای دیگر این بررسی را به نمایش می‌گذارد. میان این دو معرفت آنچه مشترک است اجتماع است. به نظر می‌رسد یک متن ادبی و از جمله نمایشنامه بدان‌گونه که رادی می‌نویسد، خود متنی جامعه‌شناسانه است. حالا وقت ارائه پایان نامه رسیده است و من باید به موضوعی از منظر جامعه‌شناسی پردازم، چه بهتر که بتوانم این اشتراک را در یک بررسی علمی به نمایش درآورم.

۱. کلیات تحقیق

۱-۱. بیان مسئله و ضرورت انجام تحقیق

بیان مسئله و ضرورت انجام این تحقیق را می‌توان از دو منظر نگریست: یکی اهمیت رابطه پیوسته و تنگاتنگ اجتماع و تئاتر؛ و دیگری کمبود تحقیقاتی نظری و کاربردی می‌باشد که در خصوص این رابطه انجام گرفته است.

۱-۱-۱ تئاتر و زندگی اجتماعی

"آثار جاویدان تئاتر از گذشته‌های دور تا به امروز، یادآور اندیشه و احساسات درخشان هنرمندانی است که در هر یک از این فرآیندهای اجتماعی با نمایش‌های به یادماندنی، پرمحتوا و زیبای خویش، برهه‌ای از زمان و جامعه خود را برای همیشه تاریخ به تصویر کشیده‌اند؛ به گونه‌ای که در تجلی زندگی مداوم آنان، هر گاه بر صحنه می‌روند در بسیاری از مکان‌ها و زمان‌ها به عنوان آینه تمام‌نمای زندگی مردم، پیش روی آنان قرار می‌گیرد و با بیان نمایشی به گفت‌وگوی اندیشه و احساس با آنان می‌پردازند و اثرات عمیق خود را بر عمق جان و روح آنان بر جای می‌گذارند... گرچه تئاتر و هنرهای نمایشی آینه برجسته زندگی و وقایع انسانی و اجتماعی است اما با توجه به تأثیرگذاری عمیق آن بر تماشاگران و مردم، می‌تواند همراه با کالبد شکافی رفتارها و مناسبات مرسوم در میان مردم و هنجارهای مبتنی بر این رفتارها و روابط، مدل‌ها و الگوهای اجتماعی لازم و درست را در صحنه نمایش عرضه نماید. از این رو علاوه بر تعبیر «آینه زندگی» از تئاتر، می‌توان عنوان «الگوی زندگی اجتماعی» را نیز به کار برد... . تئاتر می‌تواند پدیده‌ای تفریحی، سرگرم‌کننده و برای پر کردن اوقات فراغت باشد و یا آنکه صحنه‌های زیبایی را برای لذت روحی بیننده و آرامش خاطر او فراهم آورد. ولی بسیاری از هنرمندان تئاتر در طول تاریخ این هنر دیرپا... با پدید آوردن نمایش‌های ژرف‌اندیش به مطالعه جامعه زمان خویش نشسته و به دغدغه‌ها و پرسش‌های بنیادین زندگی فرهنگی و جمعی بشر پاسخ داده‌اند. دغدغه‌هایی که در میان تمام اقوام انسانی (با همه تفاوت‌های فرهنگی، قومی، دینی و تاریخی) مشترک بوده‌اند. رویکرد جامعه‌شناسان به تئاتر، رویکردی شناختی و از نوع اجتماعی است... جامعه‌شناسی نمایش به ارتباط دو سویه تئاتر و جامعه می‌پردازد و از

تأثیر فرآیندهای اجتماعی بر شخصیت هنرمند تئاتر و چگونگی شکل‌گیری آثار نمایشی سخن می‌گوید و تئاتر را به عنوان آینه زندگی جمعی و الگوی زندگی اجتماعی در همه عرصه‌ها می‌داند. آثار جاویدان هنرمندان بزرگ تئاتر در گذشته و امروز به خوبی این کارکرد را تأیید می‌کند." (آقاپور، ۱۳۸۵: ۹۵-۸۴)

۱-۱-۲. کمبود مطالعات نظری و کاربردی در خصوص رابطه تئاتر و جامعه‌شناسی

"وجود بیش از چهارده دانشکده هنرهای نمایشی دولتی و خصوصی در سراسر کشور، به اضافه ده‌ها کلاس و کارگاه آزاد آموزش هنر بازیگری و کارگردانی، که هر ساله دست‌کم ۸۰۰ فارغ‌التحصیل متخصص و تعلیم دیده وارد بازار تولید هنرهای نمایشی می‌کنند، در جوار ۹۰۰۰۰ نفری که عضو ۴۴۰ انجمن نمایش شهرستان‌های سراسر ایران هستند." (صادقی، ۱۳۸۲) ما را در برابر مطالبات نیرویی فعال، جوان و پویا قرار می‌دهد که برای آموختن و اندوختن، بیش‌تر از هر زمان دیگر، نیازمند مطالعات و تحقیقات در زمینه هنر نمایش هستند.

علاوه بر مواردی که ذکر آن‌ها به میان آمد، باید به کمبودات مطالعات انجام شده در خصوص جامعه‌شناسی نمایش و ادبیات نمایشی اشاره کرد. مروری بر تحقیقات انجام شده درباره گونه‌های ادبی نشان می‌دهد که نمایشنامه کمترین و اشعار کلاسیک بیشترین تحقیقات جامعه‌شناسی ادبیات را به خود اختصاص داده‌اند. (کوثری، ۱۳۷۹: ۴۳) که این خود ضرورت تحقیق در زمینه نمایشنامه را آشکار می‌کند.

۱-۲. تعریف مساله و بیان سوال‌های اصلی تحقیق

در نظریه‌های معاصر گفته می‌شود که متون ادبی فقط بازتاب دهنده مسایل اجتماعی نیستند بلکه اگر متون جامعه‌شناختی به طور علمی مسایل اجتماعی را تبیین و تفسیر می‌کنند، متون ادبی با بیان هنری به تفسیر همان مسایل اجتماعی می‌پردازند. در این تحقیق می‌خواهیم بدانیم اکبر رادی تا چه اندازه و چگونه به بازنمایی مسائل اجتماعی ایران در نمایشنامه‌هایش پرداخته است.

۳-۱. فرضیه‌ها و پرسش‌های تحقیق تحقیق

"در تحقیقاتی که جنبه توصیفی دارند، از سؤال یا سؤالات پژوهشی استفاده می‌شود؛ البته گاهی اوقات از فرضیه نیز استفاده می‌شود و در تحقیقاتی که جنبه تحلیلی و تبیینی دارند، معمولاً سؤال پژوهشی و فرضیه با هم مطرح می‌شوند. در چنین مواردی برخی از پژوهش‌ها دارای فرضیه هستند. در حالی که برخی دیگر به جای فرضیه، سؤال پژوهشی دارند." (شالی، ۱۳۸۸: ۳۵)

چون روش تحقیق حاضر کیفی می‌باشد و نوعی تحقیق تحلیلی و توصیفی است، طبق روش کیفی لازم نیست از آغاز فرضیه را معین کرد اما می‌توان با در نظر داشتن نظریات ساختارگرایی تکوینی و نظریه برساختگرایی مسائل اجتماعی می‌توان پرسش‌هایی اساسی، جهت جمع‌آوری داده‌ها مطرح کرد: کدام مسائل اجتماعی ایران و به چه شیوه‌ای در آثار این نماینده‌نویس بازنمایی گردیده است؟ متعاقب مسئله بنیادین مسائل زیر مطرح می‌گردد:

۱. عمده مسائل اجتماعی مطرح شده در آثار نمایشی رادی کدامند؟
۲. در آثار رادی بازنمایی مسائل اجتماعی به چه شیوه‌ای مطرح گردیده است؟
۳. آیا بین جهان پیرامون نویسنده و مسائل اجتماعی مطرح شده در این آثار و جهان‌نگری نویسنده رابطه‌ای وجود دارد؟

۴-۱. هدف‌های تحقیق

با توجه به اینکه "اهداف پژوهش باید آنچه را که در نهایت و پس از انجام پژوهش حاصل خواهند شد، نشان دهند [و] اهداف پژوهش باید مسیرهای اصلی پژوهش را مشخص کنند و قابل سنجش و ارزیابی، روشن، و قابل درک و قابل حصول باشند." (مرکز مطالعات و مدارک علمی ایران، ۱۳۷۷: ۴) می‌توان اهداف این پژوهش را در زیر دو مقوله اهداف نظری و اهداف کاربردی تحقیق بیان نمود.

۱-۴-۱ اهداف نظری

اهداف نظری در این تحقیق را می‌توان بنا به کلی و جزئی بودن شامل دو هدف کلی و جزئی دانست که در زیر به اختصار شرح داده شده است:

الف) هدف کلی

هدف کلی تحقیق حاضر، عبارت است از بررسی بازنمایی مسائل اجتماعی ایران در متون نمایشی اکبر رادی.

ب) اهداف جزئی و ویژه

۱. آگاهی یافتن از مسائل اجتماعی ایران که در این متون نمایشی مطرح گردیده است؛
 ۲. آگاهی یافتن از چگونگی بازنمایی مسائل اجتماعی ایران در متون نمایشی اکبر رادی؛ و
 ۳. آگاهی یافتن از چگونگی و چپستی رابطه میان شرایط و مسائل اجتماعی پیرامون هنرمند و آثار او.
- اهداف فوق بنا به ماهیت پرسش‌های اصلی تحقیق، خود می‌توانند به دو دسته اهداف توصیفی و تحلیلی صورت‌بندی شوند به طوری که اهداف توصیفی این تحقیق شامل دو هدف اول و دوم می‌باشد که در پی شناخت مسائل اجتماعی و چگونگی بازنمایی این مسائل است و هدف سوم نیز که ما آن را به عنوان هدفی تحلیلی در نظر داریم در پی آن است که به تحلیل رابطه آثار نمایشی مورد تحقیق با شرایط اجتماعی و مسائل اجتماعی پیرامون نویسنده بپردازد.

۱-۴-۲ اهداف کاربردی تحقیق

تحقیق و بررسی پیرامون آثار نمایشی در ایران مانند سایر کشورها در پیشبرد بخش اجرایی و بخش تئوری حائز اهمیت است.

امروزه نظریه‌های ادبی و اجتماعی بسیار به هم نزدیک شده و آثار ترجمه قابل توجهی در منابع فارسی ارائه شده است، به این معنی که پی برده‌ایم که برای نمایش‌نامه‌نویسی یا رمان‌نویسی، فقط قریحه